

ETT SAMTAL OM SAMERNAS RÄTTIGHETER SOM URFOLK I DERAS HEMLAND SÁPMI

KIRUNA I AUGUSTI 2009

PRESENTATION

Lee Swepston är före detta seniorrådgivare för mänskliga rättigheter vid FN-organet Internationella Arbetsorganisationen ILO i Genève, där han jobbat mellan 1973 och 2007.

Mr. Lars Norberg är före detta ambassadör och ständigt ombud vid de internationella organisationerna i Genève, samt tidigare ordförande i svenska renbetesförhandlingsdelegationen.

I samband med öppnandet av sametinget i Kiruna den 25 augusti 2009 hade Lee Swepston och Lars Norberg ett åsiktsutbyte om samernas rättigheter som urfolk i deras hemland Sápmi. Som framgår av denna sammanfattning handlade samtalet mest om rättigheterna till land och vatten, vilka är grundläggande för den samiska kulturens överlevnad.

Lee Swepstone:

Anser du att Sverige lever upp till sina principer för mänskliga rättigheter när det gäller minoriteter och urfolk?

Lars Norberg:

Under de senaste årtiondena har läget avsevärt förbättrats. Minoriteter, invandrare, flyktingar och andra utsatta grupper är väl skyddade av den svenska lagstiftningen. Men naturligtvis förekommer xenofobi (främlingsfientlighet) och rasism och enskilda individer som uppträder därefter. Så det kan finnas en diskrepans mellan den officiella hållningen gentemot nyssnämnda grupper och det sätt på vilket några behandlar dem i samhället.

När det gäller urfolk är frågan mer komplicerad. Till att börja med är samerna, tillsammans med romer, judar, finnar och meänkieli-talande, erkända som *nationella minoriteter* och har som sådana särskilda rättigheter. Därutöver är samerna enligt internationell rätt erkända som *urfolk* och de åtnjuter som sådant de speciella rättigheter som fastslagits i FN-deklarationen om urfolk och andra hithörande dokument, t ex ILO:s urfolkskonvention (ILO169). Dessa dokument utgör, tillsammans med mer allmänt hållna MR-dokument (MR = mänskliga rättigheter), den gällande internationella rätten. På din fråga om Sverige lever upp till sina egna, allmänt vedertagna MR-principer för samerna som urfolk kan jag inte svara ja.

Lee:

Så du anser inte att Sverige lever upp till sina principer när det gäller samerna?

Lars:

Snarare nej än ja!

Rätt till land och vatten

Lee:

Om vi utgår från folkrätten – och det är den rätt som Sverige stödjer och befrämjar i internationella sammanhang även om den ännu inte inkorporerats i svenska lag – hur stämmer då Sveriges attityd utåt med det faktiska agerandet på hemmaplan?

Lars:

Låt mig fokusera på rätten till land och vatten, eftersom den är själva grunden för den traditionella samekulturens överlevnad, på samma sätt som för andra urfolk runt om i världen. Utan tillgång till sedvanerätten till renbete kommer det samiska samhället att utplånas.

Under de senaste 200 åren har de nordiska länderna, särskilt Sverige och Norge, genomfört ett gigantiskt landrofferi.

I Norge på 1800-talet förklarade statsmakten helt enkelt att Finnmarken – där samerna var i majoritet – var ett folktomt (!) område och sålunda tillhörde den norska staten.

I Sverige genomfördes konfiskeringen av samernas hemland på ett långsamt och bedrägligt sätt. På 1800-talet tillät och även befrämjade regeringen kolonisering av Lappland, trots att landskapet officiellt förklarats utgöra samernas exklusiva hemland. Från början av 1900-talet drev staten på en storskalig exploatering av skog, mineraler och vattenkraft i Sápmi, vilket i praktiken ledde till att samerna drevs undan, ofta utan rätt att kräva kompensation.

Lee:

Ja, det där återspeglar den gängse uppfattningen då i de dominerande europeiska staterna. Nu gäller andra värderingar och Norge har ratificerat (godkänt) ILO-konventionen 169 och reglerat markanvändning i en betydande del av Finnmarken på ett sätt som är förenligt med denna konvention. Kan man nu utgå ifrån att de demokratiska nordiska staterna till fullo tillämpar sina egna lagar och deras internationella åtaganden rörande urfolk?

Lars:

Det som Norge nu gör i Finnmarken för att tillämpa ILO169 imponerar och jag önskar att det skulle inspirera den svenska regeringen att ratificera denna konvention och att tillämpa den. Det är också så att samernas situation i många avseenden har förbättrats sedan 1950-talet. Men när det gäller rätten till land och vatten har däremot attityden hos de svenska myndigheterna inte förändrats.

Lee:

Kan du ge några exempel?

Den gränsöverskridande renskötseln

Lars:

Javisst kan jag det. Ett mörkt kapitel i Sveriges och Norges samepolitik är de svenska myndigheternas hantering av frågan om gränsöverskridande renskötsel. Gränstraktaten från 1751, den så kallade Lappkodicillen, garanterar för all framtid samernas nedärvda rätt till renbete på båda sidor om gränsen, oberoende av medborgarskap. Detta är av särskild betydelse för de svenska samerna eftersom 1/3 av deras betesrätter ligger på den norska sidan om gränsen. Men sedan 1800-talet har de båda regeringarna urholkat dessa rättigheter så att nu återstår bara en mindre del av vad det borde vara. Någon ersättning har inte utgått och heller inte övervägts.

Det största bakslaget inträffade 1972. Det året enades Sverige och Norge om att frånta de svenska samerna ytterligare 70 % av de betesmarker som de då alltjämt förfogade över på den norska sidan om gränsen. Då samernas rätt till dessa marker utgör en privat egendomsrätt var detta en grov kränkning av nationell och internationell rätt. Texten står det i protokoll 1 till stadgarna för Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna, den s k Europakonventionen, att "Ingen må berövas sin egendom annat än i det allmännas intresse och under de villkor som föreskrivs i lag och av de allmänna principerna i internationell rätt."

Beslutet att beröva de svenska samerna merparten av deras norska marker genomfördes mot berörda samers enhälliga protest. De svenska och norska regeringarna avvisade vidare blankt samernas anspråk på skälig kompensation. Av detta följer att det var fråga om ren konfiskation. Några ledamöter i riksdagen uttryckte tveksamhet om lagligheten i att beröva samerna deras egendom utan ersättning, men till slut var det inget motstånd och riksdagen stödde detta orättfärdiga beslut.

Lee:

Det låter märkligt att i nutid en sådan sak kunde hända i ett samhälle som annars styrs av lagen. Det stämmer inte med Sveriges internationella anseende.

Lars:

Visst är det märkligt. Det är som när president Nixon tvingas medge att han brutit mot lagen och säger "When the president does it it's legal".

Lägg därtill att samtidigt beslutar riksdag och storting i strid mot artikel 6.1 i Europakonventionen att beröva samerna deras grundläggande rätt till ett rättvist och offentlig förfarande inför en oberoende, opartisk och laglig rättsinstans.

Lee:

På 1970-talet hade Sverige ratificerat Europakonventionen. Kan du förklara hur man trots detta kunde fatta sådana beslut?

Lars:

Uppriktigt sagt nej. Jag kan inte förstå hur mitt lands myndigheter med ett väl etablerat och stabilt rättssystem kunde begå sådana orättvisor mot ett litet och sårbart urfolk som samerna. Det är obegripligt.

Lee:

Försök att gissa.

Gamla attityder

Lars:

Men då blir det en ren spekulatio n. Till att börja med tror jag att det i statsapparaten finns en inpräntad attityd sedan långt tillbaka i historien att samerna är under myndigheternas förmyndarskap och att dessa kan behandla samiska frågor som de behagar. Vidare tror jag att det inom det politiska etablissemanget finns ett sorts informellt nätverk som företräder ekonomiskt starka grupper som har intressen i exploateringen av Sápmi.

Lee:

Jag förmodar att det inte rör sig om ett formellt förmyndarskap, som exempelvis i Brasilien, utan snarare just om en attityd.

Lars:

Just det, det är inte längre ett formellt förmyndarskap utan en kvarleva från förr. Denna

attityd kan illustreras av regeringens hantering av samernas nedärvda rätt att jaga och fiska i Sápmi. På 1990-talet kungjorde staten helt plötsligt att även dessa rättigheter tillhörde staten. Därigenom berövades samerna kontrollen över sina jakt- och fiskerättigheter.

Ett annat exempel är Samefonden, vars syfte skall vara att skydda och befrämja samiska intressen. Men regeringen agerar som om den äger fonden och använder dess medel för egna syften. Förra året beslutade regeringen t ex att överföra medel ur fonden till en länsstyrelse för ett visst syfte, vilket är i strid med samiska intressen uttryckta av samerna själva.

Lee:

Ja det har ju varit ett mönster detta under 500 år, att lägga beslag på urfolkens land och resurser runt om i världen. De flesta torde dock ta för givet att de tiderna sedan länge är förbi i de demokratiska europeiska staterna.

Hur vill du beskriva läget när det gäller rätten till land och vatten nu på 2000-talet?

Samma gamla synsätt i dag

Lars:

I Sverige har det inte skett någon nämnvärd förbättring. Myndigheterna bedriver samma politik som tidigare. Den utmärks av en vägran att återställa marker som man redan tagit från samerna – det gäller såväl mark i Sverige som de vidsträckta betesmarkerna i Norge som förlorades 1972. Sverige samarbetar med Norge och medverkar till att svenska samer fråntas markrättigheter utan kompensation. I riksdagen finns det, oavsett vem som har majoritet, en liten men mycket stark grupp som motsätter sig ILO169. Som läget nu är ser jag inga utsikter för en svensk ratificering av denna konvention.

Lee:

Det har varit det ständiga beskedet ILO har erhållit från Sverige, medan Norge var först att ansluta sig till ILO169 och allmänt betraktar den som ett värdefullt hjälpmedel för att lösa utestående frågor. Danmark har också ratificerat konventionen och gjort den till en hörnsten i landets interna urfolkspolitik.

Förstår jag rätt att i Sverige det tyngsta motståndet mot konventionen kommer från politiker som företräder små markägare som inte erkänner samernas sedvanerätt?

Lars:

Det stämmer.

Lee:

Men Sverige röstade ju för FN-deklarationen om urfolk - är inte det ett framsteg? Markerar det en attitydförändring?

Lars:

Ja, det borde det göra, men ännu så länge är det oklart vilken betydelse det får.

Lee:

Varför?

Lars:

Deklarationen är – till skillnad från ILO169 – inget förpliktande dokument. Regeringen kan stödja den utan att behöva göra några bindande åtaganden. Om den svenska regeringen verkligen avser att erkänna samernas rättigheter som urfolk, på det sätt den

erkänner sådana rättigheter för urfolk i andra länder, då skulle den ratificera ILO169. Detta skulle i sin tur förpliktiga regeringen att rätta till tidigare begångna övergrepp.

Lee:

Frågan om konventionens inverkan på tidigare begångna övergrepp är komplicerad ehuru den kan ha betydelse. Jag ska nu inte utveckla den tanken här, men utan tvekan skulle konventionen sätta stopp för fortsatta ofrivilliga markförluster av det slag som vi nu kan se. Och ILO169 – tillsammans med FN-deklarationen – gör helt klart att det ska vara mycket svårt att lägga beslag på urfolkens mark för det allmänna bästa och under alla förhållanden måste alltid skälig ersättning erläggas.

Många av de saker du berättat hände för flera decennier sedan. Har inte attityden hos myndigheterna förändrats?

Lars:

Nej, i frågor som rör rätten till land och vatten är myndigheternas attityd väsentligen oförändrad. Beträffande den gränsöverskridande rennäringen har ett nytt avtal färdigförhandlats och det kommer snart att framläggas för riksdag och storting för godkännande.

Lee:

Vad anser du om det? Vad kommer det att betyda?

Lars:

Förhandlarna har åstadkommit vad som är möjligt inom den mycket strikta ram – eller snarare tvångströja – som regeringarna har föreskrivit. De har exempelvis inte tillåtit att beröra rättsfrågor såsom omfattningen av sedvanerätten, kompensation etc. Men jämfört med tidigare avtal innebär det nya vissa förbättringar; samerna tillerkänns visst självbestämmande inom ramen för avtalet och den nyssnämnda bestämmelsen, som var oförenlig med Europakonventionen, har avlägsnats. Det är nu samernas sak att ta ställning till det nya avtalet.

Lee:

Ser du några problem med det nya avtalsförslaget? Och i så fall vilka?

Lars:

Själva förfarandet med regeringsförhandlingar om samernas markrättigheter är fel. I två grundläggande avseenden strider detta mot nationell och internationell rätt.

För det första, som jag nyss nämnde, är rätten till renbete erkänd som en privaträttslig rättighet. Enligt svensk och norsk grundlag kan regeringarna inte – utan samernas medgivande – inleda förhandlingar och komma överens om att beröva samerna deras privata egendom. Men det är precis var regeringarna har gjort. Kringgående gällande lagliga förfaranden har regeringarna i en rad på varandra följande avtal enats om att beröva de svenska samerna huvudparten (mer än 70 %) av deras nedärvda sedvanerätter på den norska sidan om gränsen.

För det andra har inte någon kompensation för förlusterna erlagts och heller inte övervägts.

Lee:

Menar du att det nya avtalet kommer att bekräfta tidigare ej kompenserade markförluster?

1972 års renbeteskonvention

Lars:

För att du ska kunna förstå mig behöver jag nog ge dig en liten bakgrund.

När 1972 års konvention utlöpte i maj 2005 blev Lappkodicillen ensam styrande för den gränsöverskridande renskötseln. Som jag nyss nämnde garanterar Lappkodicillen samernas betesrätter för all framtid oberoende av medborgarskap, men den anger inte omfattningen av dessa rättigheter på maken. Det gjorde emellertid 1919-års fördrag om renbete. I det dokumentet är vad som då erkändes som de svenska samernas sedvanemarker utmärkt i detalj.

År 2005, då alla tidigare avtal utom Lappkodicillen hade utlöpt och alla av regeringarna påtvingade intrång var bortsopade, hävdade de svenska samerna att förhandlingar om ett nytt avtal skulle bedrivas med utgångspunkt från ett rent bord och skulle syfta till att fastlägga omfattningen av sedvanerätterna såväl vad gällde innehåll som geografisk utsträckning.

För norrmännen framstod detta som ett steg bakåt. De hävdade att alla medgivanden som Sverige tidigare gjort alljämt gällde och att dessa därför utgjorde utgångspunkten för förhandlingarna. I enlighet med detta synsätt beslutade Norge, utan föregående varning, att proklamera den utlöpta 1972-års konvention som nationell lag på den norska sidan om gränsen. Detta var ett flagrant brott mot folkrätten eftersom Lappkodicillen fortfarande är i kraft och Norge inte unilateralt kan suspendera ett gällande bilateralt avtal. Den svenska regeringen såg sig föranlåten att protestera på grund av att denna "norska lagstiftning inte står i överensstämmelse med Norges folkrättsliga åtaganden enligt kodicillen."

Den svenska regeringen har såvitt känt inte följt upp denna protest och dessutom förhållit sig passiv när norska myndigheter med stöd av denna (olagliga) lag trakasserat svenska samer som rört sig in på sina sedvanemarker. Tex har stängsel och materiel tillhörande Saarivuoma sameby bortforslats och konfiskerats varjämte helikoptrar har använts för att driva bort renar från byns sedvanemarker i Norge.

Under de påföljande förhandlingarna tog man från norsk sida för givet att de medgivanden Sverige gjort i tidigare förhandlingar inte var förhandlingsbara. Mot detta hävdade de svenska samerna att sedan alla tidigare avtal upphört skulle de betesmarker som de förlorade 1972 återställas. I slutändan accepterade emellertid den svenska regeringen den norska ståndpunkten och förslaget till nytt fördrag innehåller endast mindre omfattande förändringar på marken i jämförelse med 1972 års fördrag.

Lee:

Så slutresultatet är att det nya fördraget permanentar de förluster de svenska samerna lidit på grund av tidigare fördrag?

En blick framåt

Lars:

Jag förmodar att det är så man på norsk sida ser på saken. Om man utgår från att det nya fördraget antas, kommer fördragen från 1919 att sträcka sig över en period av 120 år, fram till 2040. Norge tycks utgå ifrån att de förluster som samerna led 1919 och 1972 permanentas fram till år 2040 och att alla rättigheter då är utsläckta.

Det kan dock vara möjligt att år 2040 de förluster som drabbade de svenska samerna 1972 – och som permanentades genom det nya fördraget – efter 68 år kan erkännas som deras sedvanemarker. Men det är osäkert. För min del tror jag att år 2040 kommer man från norsk sida att hävda att rätten till de betesmarker svenska samer förlorat på grund av de på varandra följande renbetesfördragen är slutgiltigt utsläckt

och att det därefter inte längre behövs några sådana fördrag. Med andra ord: detta gigantiska ej kompenserade markrofferi skulle därmed nå sin fullbordan.

Lee:

Betyder det att Lappkodicillen inte betyder något längre?

Lars:

Det är tveksamt. Rätten till renbete är en sedvanerätt som upprätthålls genom att den utnyttjas. Upphör utnyttjandet under lång tid, försvagas rätten gradvis för att till sist utsläckas.

Lee:

Gäller det även om det är statsmakterna som hindrat utnyttjandet?

Lars:

Det ser så ut.

Det är stötande att på 2000-talet demokratiska regeringar i strid mot folkrätten under flera årtionden hindrar ett urfolk att utnyttja sina markrättigheter och sedan använder denna påtvingade frånvaro som grund för att förklara dessa rättigheter utsläckta. Beklagligtvis är det så att Sverige och Norge handlar så cyniskt i denna sak.

Berörda svenska samer å sin sida förkastar helt det norska synsättet, som den svenska regeringen tyvärr tycks godta. I dagens läge, då alla tidigare fördrag är borta och innan ett nytt fördrag har antagits, finns det inte något legalt hinder mot att de svenska samerna helt enkelt tar sina sedvanerätter i anspråk, vilket de också gör i begränsad omfattning, trots trakasserier från norska myndigheter.

Politisk och juridisk oreda

Lars:

För en stund sedan verkade du förvånad över att sådana här saker kunde hända 1972 i samhällen som i övrigt styrs av lag och rätt. Ännu mer märkligt och förvånande är att samma sak kommer att inträffa i en nära framtid. Antagandet av ett nytt fördrag kommer i själva verket att innebära en gigantisk konfiskering av mark av samma omfattning som 1972.

Som jag ser der visar allt detta att Sverige och Norge har skapat en juridisk och politisk oreda som de inte kan rättfärdiga, men inte heller tycks vara villiga att åtgärda.

Observera att Europakonventionen sedan 1995 är direkt tillämpbar vid svensk domstol och att svensk författning enligt regeringsformen inte får stå i strid med konventionen. Det synes tveksamt om antagande av en ny renbeteskonvention är förenlig med nu gällande grundlag.

Lee:

Som du framställer saken är grunden för samernas ställningstaganden övertygande. Är politikerna och allmänheten medvetna om tidigare orättvisor och samernas krav på att återfå förlorade marker, eller i vart fall kompensation för lidna förluster?

Lars:

De flesta svenskar är inte medvetna om det och det stämmer dessutom inte med vår självbild: Andra länder må behandla sina urfolk illa, men inte vi. Men ansvariga politiker är naturligtvis medvetna eftersom samerna fortlöpande framställer sina krav till regering och riksdag.

En framstående expert på samisk historia, docent Lennart Lundmark, har i sin bok "Stulet land" ingående beskrivit hur myndigheterna gått till väga under de senaste 200

åren för att genomföra detta omfattande markrofferi, systematiskt och ofta med bedrägliga metoder. Tyvärr finns boken endast på svenska.

Lee:

Tror du att riksdagen kommer att anta det nya fördraget?

Lars:

Ja.

Upprörande strategi

Lee:

Som du beskriver saken har de svenska samerna förlorat mer än 70 % av sina sedvanemarkar på norska sidan om gränsen, utan att kompenseras, och de båda regeringarna vägrar att ta upp samernas anspråk till seriöst övervägande. Även om det nu råder ett juridiskt vakuum, förhindras de svenska samerna från att återta sina sedvanemarkar i Norge. Regeringarnas strategi är att fortsätta med denna taktik fram till en tidpunkt då de kan förklara att dessa rättigheter är utsläckta. Båda regeringarna vägrar att vidta någon åtgärd för att identifiera, garantera eller återställa och kompensera de svenska samernas rättigheter i Norge enligt internationell rätt, fastlagd i instrument såsom ILO169 och FN-deklarationen om urfolk.

Det torde bli mycket svårt att hävda att de rättigheter som förlorades 1919 efter 90 år skulle återställas. Om inget förändras kommer det också att bli mycket svårt att hävda att de rättigheter som förlorades 1972, och sedan permanentas i det nya fördraget, alljämt skulle vara gällande 2040, då det nya fördraget utlöper.

Lars:

Jag finner det upprörande att de båda regeringarna med denna utnötningsspolitik de facto konfiskerar sedvanerätter tillhörande deras gemensamma urfolk.

Jag erinrar mig att 2004 kritiserades Sverige med stöd av FN-konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering för liknande brister. Kritiken föranledde ingen åtgärd från svensk sida.

Eftersom regeringen inte vidtar några åtgärder för att leva upp till sina principer rörande urfolk, ser samerna ingen annan utväg än att vända sig till domstol. Problemet här är att rättegångskostnaderna går långt utöver vad samebyarnas ekonomi tillåter.

Lee:

På den internationella arenan står de nordiska länderna i främsta linjen för att befrämja mänskliga rättigheter, skydda minoriteter, de svaga och de exploaterade: de fördömer regeringar som fördriver urfolken från deras traditionella marker. Hur kan er behandling av samerna vara förenlig med ert försvar för urfolkens rättigheter i andra länder?

Lars:

Det är den inte.

Lee:

Hur kan detta rättfärdigas?

En viktig fråga även internationellt

Lars:

Samerna är få och politikerna avvisar dem som oviktiga, en marginell fråga. Men de tar fel. Samerna utgör ett gemensamt nordiskt urfolk och om vi inte förmår behandla dem i

överensstämmelse med internationellt gällande normer, då bör vi tala mer lågmält när vi förmanar andra länder om hur de behandlar sina minoriteter. Våra internationella ställningstaganden blir mindre övertygande om det blir känt hur vårt eget urfolk behandlas.

Faktum är att politikerna gör en mycket grov felbedömning. I det långa loppet kan de inte kallt avvisa samernas krav på att återfå sina förlorade marker – eller bara att få behålla vad de nu har – samtidigt som de uppmanar andra stater att göra vad de själva är ovilliga att göra. Mot den bakgrunden är samefrågan en mycket stor fråga. Sveriges trovärdighet på den internationella arenan kan komma att bestämmas av hur vi behandlar våra samiska medborgare.

Jag undrar om du med din erfarenhet har några råd att ge? Ser du några möjligheter att åstadkomma en trovärdig juridisk prövning och bedömning av huruvida de nordiska länderna har eller inte har handlat i överensstämmelse med lag och rätt?

Sverige är inte bäst i klassen

Lee:

Ja, det finns möjligheter. Ur mitt perspektiv kan jag definitivt säga att beslagtagande av mark från urfolk, utan dess samtycke och utan kompensation, inte är förenligt med ILO169 och inte heller med FN-deklarationen om urfolk. Jag framhåller att ILO169 särskilt föreskriver att det faktum att mark ockuperats i sig betyder att urfolken har rättigheter där, ehuru omfattningen och innehållet i dessa rättigheter bestäms av nationell rätt. Att en stat proklamerar att urfolken inte har lagfart eller motsvarande och att dessa rättigheter är utsläckta genom olaglig konfiskering, betyder alltså inte att urfolkets rättigheter enligt ILO169 är förlorade.

Frågan huruvida tidigare markintrång strider mot folkrätten bör ytterligare utredas. Länder som Australien, Canada, Colombia, Nya Zeeland och andra har beslutat – ibland under tryck av domstolarna men med ett stark vilja att gottgöra tidigare orättvisor – att krav på grund av tidigare övergrepp öppet skall diskuteras, rättas till och kompenseras. Jag litar på att de nordiska regeringarna med deras engagemang för internationell rätt och mänskliga rättigheter kommer att behandla dessa frågor på ett rättvist och konstruktivt sätt.

Lars:

Jag betvivlar det. I vart fall för Sveriges del kan jag inte dela din optimism, särskilt inte när det gäller rätten till land och vatten. Mitt intryck är att såväl regering som riksdag är ovilliga att inleda en öppen diskussion om åtgärder syftande till att återställa och/eller kompensera förlust av mark på sätt som föreskrivs i ILO169 och FN-deklarationen om urfolk.

Lee:

Sverige borde kanske mer noggrant överväga hur man rent allmänt åtlyder fördrag om mänskliga rättigheter. Senast FN-kommittén för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter undersökte en rapport från Sverige var 2008. Den innehöll följande slutsatser:

15. Kommittén, som välkomnar initiativet om en nordisk samekonvention, är fortsatt bekymrad över att frågan om samernas markrättigheter ännu inte blivit löst och att detta förhållande negativt påverkar deras rätt att vidmakthålla och utveckla sin traditionella kultur och livsmönster, i synnerhet renskötseln. Kommittén beklagar ånyo att statsmakten ännu inte har ratificerat ILO-konventionen 169 om urfolk, (artiklarna 1, 2, 2. och 15.) Kommittén anmodar statsmakten att ombesörja antagande av de nordiska samekonventionen och att överväga att ratificera ILO169. Den rekommenderar skyndsamt lösning av rätten till mark och naturresurser genom att införa ändamålsenlig lagstiftning i samverkan med samerna.

Har man övervägt andra internationella förfaranden, såsom Europadomstolen?

Olika sätt att gå vidare

Lars:

Ja, men att ta en fråga till Europadomstolen är ett mycket betungande förfarande som tar många år till astronomiska kostnader som går långt utöver samebyarnas tillgångar.

Med hänsyn till statsmaktens inställning tror jag inte det är möjligt att göra verkliga framsteg på nationell nivå. En utväg vore att upprätta en internationell panel bestående av framstående experter som du själv med uppgift att avgöra om fördragen är förenliga med lag och rätt eller ej. Om panelen skulle finna att ingen orättvisa har begåtts är allt historia. Om panelen däremot – som jag tror – skulle finna att fördragen strider mot lagen, då tror jag att ett sådant avgörande skulle kunna fungera som grund för en allmän slutlig uppgörelse av markfrågan.

Jag befarar tyvärr att den svenska regeringen skulle motsätta sig en sådan panel. Problemet här är hur man ska gå till väga för att panelen skall få en officiell status, t ex inom ramen för FN eller Europarådet.

Lee:

Det skulle väl också kunna ske på basis av rådgivning, till exempel genom en utredning beställd av ett regeringsdepartement, ett politiskt parti eller ett universitet. Problemet är då inte om en panel kan sammankallas utan hur man använder resultatet av en utredning.

Jag kan föreslå en annan möjlighet: Norska samer kan begära att ILO ingriper enligt konvention 169 i syfte att fastställa om den norska agerandet är förenligt med konventionen eftersom Norge lyder under denna. Det norska sametinget har nämligen rätt att intervensera när det gäller övervakning av konventionens efterlevnad, vilket redan skett beträffande Finnmarken. Detta skulle inte vara direkt bindande för Sverige, men det skulle klara ut om Norges hantering av frågan är förenlig med ILO169.

Inga stängda dörrar

Lars:

Det är en mycket intressant möjlighet, under förutsättning att man kan finna norska samer som är villiga att ta initiativ till ett förfarande som gagnar deras svenska fränder.

För övrigt undrar jag om Norges åtaganden enligt ILO169 är begränsade till samer med norskt medborgarskap eller om de omfattar alla samer som har sedvanerätt inom landet?

Som nämnts garanterar Lappkodicillen alla samer betesrätt på båda sidor om gränsen, oberoende av medborgarskap.

Lee:

Det där är ingen lätt fråga, men jag kan säga att konventionen inte innehåller några formuleringar som begränsar dess tillämpning till urfolk som är medborgare i det ratificerande landet. Faktum är att ILO:s expertkommitté redan har med ratificerande länder tagit upp frågan om hur de behandlar urfolk från andra länder som befinner sig i deras land. Jag har inget definitivt svar, men ingen dörr är stängd.

Pilotfall

Lars:

Eftersom båda länderna i fråga om gränsöverskridande renskötsel är ovilliga att vidta några åtgärder för att identifiera och återställa eller kompensera mark på sätt stipuleras

i ILO169 och FN-deklarationen, har samerna ingen annan utväg att vända sig till domstol. Problemet är att samebyarna saknar de medel som behövs för att finansiera rättegångar som kostar åtskilliga miljoner SEK. Eftersom det är regeringarna som ställt till denna oreda, borde de känna sig moraliskt skyldiga att garantera samebyarna de medel som behövs för att finansiera rättegångar i vilka samerna återkräver förlorade markrättigheter.

Ett bra sätt att komma vidare vore antagligen att börja med ett antal pilotfall. Om domstolarna i sådana fall frånkänner samerna deras rättigheter kan fortsatt processande bli meningslöst. Om å andra sidan domstolarna beslutar att återställa eller kompensera förlorade markrättigheter kan sådana avgöranden tjäna som vägledning för överenskommelser i de återstående fallen.

Ovanstående text är en fri översättning gjord av Lars Norberg utav det engelska originalet "Conversation between Lee Swepston and Lars Norberg on the rights of the Sámi as an indigenous people in their ancestral homeland."